

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه مازندران
دانشکده الهیات و معارف اسلامی

پایان نامه‌ی دوره کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

موضوع:

بررسی فقهی و حقوقی کاهش جمعیت

استاد راهنما:

دکتر محمد مهدی زارعی

استاد مشاور:

دکتر علی اکبر جهانی

نام دانشجو:

احمد قاسمی گودرزی

بهمن ۹۶

دانشگاه مازندران
تعهدنامه اصالت پایان نامه

بدینوسیله اینجانب احمد قاسمی گودرزی دانشجوی دوره کارشناسی ارشد رشته الهیات و معارف اسلامی با شماره دانشجویی ۹۴۱۳۲۵۱۱۱ تعهد می‌نمایم که کلیه مطالب مندرج در این پایان نامه اینجانب تحت عنوان " بررسی فقهی و حقوقی کاهش جمعیت " حاصل فعالیت پژوهشی خودم بوده که به راهنمایی یا مشاورت اساتید دانشگاه مازندران تهیه شده است و در هر جا که از دستاوردها یا آثار علمی دیگران استفاده شده با رعایت حقوق مالکیت معنوی به صورت مستقیم یا غیرمستقیم در متن پایان نامه / رساله، ارجاع داده شده و در منابع پایانی ذکر شده است.

این اثر پژوهشی قبلاً برای اخذ هیچ مدرک هم‌سطح، بالاتر یا پایین تر هیچیک از دانشگاه ها و موسسات دولتی یا غیردولتی ارائه نشده است، در صورت احراز تخلف و اثبات خلاف هر یک از موارد فوق، دانشگاه مازندران حق دارد بدون نیاز به حکمی از مراجع قضایی یا غیرقضایی، نسبت به ابطال مدرک تحصیلی اینجانب / اینجانبه اقدام کند و حق پیگیری قضایی موضوع نیز برای دانشگاه مازندران محفوظ است و اینجانب / اینجانبه حق هرگونه اعتراض را از خود ساقط می‌نمایم.

کلیه نتایج و حقوق حاصل از این اثر، متعلق به دانشگاه مازندران است و هرگونه استفاده از نتایج علمی و عملی، واگذاری اطلاعات به دیگران یا چاپ و تکثیر، نسخه برداری ترجمه و اقتباس از پایان نامه / رساله، بدون موافقت دانشگاه مازندران یا استاد راهنما یا مشاور، ممنوع است، نقل مطالب با ذکر ماخذ بلامانع است.

صحت امضای دانشجو مورد گواهی است.

نام و نام خانوادگی و امضاء دانشجو

مدیر گروه دانشکده

معاون پژوهشی دانشکده

سپاسگزاری

رسول خدا (صلی الله علیه و آله) فرمودند:

« مَنْ عَلَّمَنِي حَرْفًا، فَقَدْ صَيَّرَنِي عَبْدًا »

از تمامی معلمان، استادان، دوستان و خانواده‌ام

که در کل دوران تحصیل مایه هدایتیم بوده اند

مخصوصاً اساتید بزرگواری که در ارائه این پایان نامه کمک کرده اند

سپاسگزارم.

تقدیم به:

ساحت مقدس منجی عالم بشریت حضرت ولی عصر (عجل الله تعالی فرجه شریف)

وتمامی رهپویان راه علم و معرفت

که به حکایت ن و قلم و آنچه می نگارد معترفند.

چکیده:

یکی از مسائلی که هر جامعه ای باید به آن توجه ویژه داشته باشد، مساله ی جمعیت می باشد؛ کاهش و افزایش جمعیت نقش بسزایی در قدرت، اقتصاد، سیاست، فرهنگ، تربیت و رشد آن جامعه دارد. پس باید تدابیر و سیاست‌های لازم را برای پایداری و حفظ جمعیت مطلوب، همواره بکار گیرد.

در کشور ما نیز برای حفظ اقتدار سیاسی و اقتصادی و اجتماعی تدابیر و سیاست هایی در دهه های گذشته برای کاهش رشد جمعیت بکار گرفته شد، که کاملاً موثر واقع شد، و تاثیر چشمگیری در کاهش رشد جمعیت داشت، به گونه ای که در دهه حاضر با خطر کاهش مولید و به تبع آن در آینده با کمبود جمعیت مواجه خواهیم بود.

در این پژوهش به بررسی نقاط قوت و ضعف کاهش و یا ازدیاد جمعیت در جامعه اسلامی پرداخته شده است؛ از یک سوء احکام و قوانین فقهی و حقوقی مساله بررسی شده است و از سوء دیگر دیدگاه های راهبردی مربوط به ازدیاد جمعیت و یا کاهش جمعیت مطرح شده است.

لذا این پایان نامه در سه فصل کلیات، دیدگاه ها، بررسی منابع فقهی و حقوقی کنترل جمعیت و در پایان نتیجه گیری و پیشنهادات جمع آوری شده است؛ و در مجموع به این نتیجه رسیدیم که باید برای اجرای صحیح سیاست های راهبردی نظام اسلامی، جمعیت جامعه اسلامی از نظر کمی و کیفی بر اساس ضرورت ها و مصالح افزایش یابد.

واژه های کلیدی:

کاهش جمعیت - تنظیم خانواده - کنترل جمعیت - حقوق - فقه

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱.....	مقدمه
۳.....	بیان مسأله:
۴.....	سؤال‌های پژوهش:
۴.....	سوال اصلی:
۴.....	سوالات فرعی:
۴.....	پیشینه پژوهش:
۵.....	فرضیه های پژوهش:
۵.....	حدود پژوهش:
۶.....	اهداف پژوهش:
۶.....	مبانی نظری پژوهش:
۶.....	روش شناسی پژوهش:
۷.....	سازماندهی پژوهش:
فصل اول: کلیات	
۹.....	۱-۱ بیان مفاهیم
۹.....	۱-۱-۱ جمعیت
۹.....	۱-۱-۲ سیاست جمعیتی
۹.....	۱-۱-۳ خانواده
۱۰.....	۱-۱-۴ تنظیم خانواده
۱۱.....	۱-۱-۵ کنترل مولید
۱۲.....	۲-۱ تاریخچه سیاست کاهش جمعیت
۱۳.....	۳-۱ نگاهی به تاریخچه سیاست های کاهش جمعیت در ایران
۱۷.....	۴-۱ بحران میزان باروری و تجدید نسل در ایران
۱۸.....	۵-۱ خطرات روند رشد فعلی جمعیت ایران
۱۸.....	۱-۵-۱ خطر سیاسی و امنیتی
۱۸.....	۲-۵-۱ خطر اقتصادی و معیشتی
۱۹.....	۳-۵-۱ خطرات فرهنگی و اجتماعی
۱۹.....	۴-۵-۱ خطرات تربیتی و مفاهیم اخلاقی
۲۰.....	۵-۵-۱ خطرات دینی و مذهبی

- ۶-۱ نقدهای برخی از علما به سیاست کنترل جمعیت در ایران ۲۰
- ۷-۱ عوامل اصلی کاهش جمعیت در ایران ۲۵
- ۸-۱ سیاست ها و تمهیدات نهاد ها مختلف برای رشد جمعیت و تعالی خانواده ۲۷
- ۱-۸-۱ سیاست‌های کلی جمعیت مطرح شده از جانب رهبری ۲۷
- ۲-۸-۱ طرح جامع مشوق‌های شورای عالی انقلاب فرهنگی ۳۰
- ۳-۳-۴ طرح جامع حمایتی دولت و مجلس ۳۲

فصل دوم: بیان دیدگاه های فقها و حقوقدانان به همراه ادله و اثبات حدود آن در اسلام

- ۱-۲ مخالفین کاهش جمعیت ۳۸
- ادله ی مخالفین کاهش جمعیت: ۳۹
- ۱-۱-۲ دلیل اول) آیات و روایاتی که بر کثرت جمعیت و اولاد دلالت دارند ۳۹
- ۲-۱-۲ دلیل دوم) حکمت و فلسفه تکوینی ازدواج ۴۲
- ۳-۱-۲ دلیل سوم) منافات رازقیت خدا با فقر جمعیت ۴۳
- ۴-۱-۲ دلیل چهارم) توطئه و استعمار غرب علیه مسلمانان ۴۵
- ۲-۲ طرفداران کاهش جمعیت ۴۵
- ادله ی طرفداران کاهش جمعیت ۴۶
- ۱-۲-۲ دلیل اول) روایات ۴۶
- ۲-۲-۲ دلیل دوم) اصالت الاباحه ۴۷
- ۳-۲-۲ دلیل سوم) مطلوب نبودن تکثیر موالید در صورت بازماندن از امور معنوی ۴۷
- ۴-۲-۲ دلیل چهارم) فقر ناشی از کثرت جمعیت ۴۸
- ۳-۲ جمعیت ثابت ۵۰
- ۴-۲ جمعیت متناسب ۵۰
- ۵-۲ نظر برگزیده اسلام ۵۱
- ۱-۵-۲ شاخصه‌های کیفی جمعیت از نظر مبانی اسلام ۵۷
- ۱-۱-۵-۲ توجه به سلامت جسمی ۵۷
- ۲-۱-۵-۲ توجه به تعلیم و تربیت ۵۹

۶۰ ۲-۵-۳ توجه به معنویت.....

فصل سوم: بررسی کنترل جمعیت و مسائل مرتبط با آن

۶۳ ۳-۱-۱ روش های پیشگیری از بارداری

۶۴ ۳-۲ پیامدهای جمعیتی

۶۴ ۳-۲-۱ پیامدهای کاهش جمعیت

۶۵ ۳-۲-۲ پیامدهای افزایش جمعیت

۶۶ ۳-۳ حکم مسئله در ابعاد مختلف بنا بر فتوای فقها

۶۶ ۳-۳-۱ حکم سیاست های کاهش جمعیت و تنظیم خانواده:

۶۷ ۳-۳-۲ حکم کنترل موالید در صورت عزل

۶۷ ۳-۳-۳ صورت های مختلف کنترل موالید به غیر عزل و حکم آن ها

۶۸ ۳-۳-۱ حرمت ضرر رساندن به بدن

۶۹ ۳-۳-۲ حرمت لمس و نگاه به نامحرم

۷۱ ۳-۳-۳ حرمت سقط جنین

۷۴ ۳-۳-۴ حرمت عقیم سازی

۷۴ ۳-۴ قواعد فقهیه و اصولیه و عقلیه قابل استناد در مساله کاهش جمعیت

۷۵ ۳-۴-۱ قاعده اضطرار

۷۶ ۳-۴-۲ قاعده تقدیم الهم علی المهم

۷۶ ۳-۴-۳ قاعده حرمت الاعانه علی الاثم و العدان و قاعده ما حرم فعله حرم طلبه

۷۷ ۳-۴-۴ قاعده اذا سقط الأصل سقط الفرع

۷۷ ۳-۴-۵ قاعده وجوب دفع الضرر المحتمل

۷۸ ۳-۴-۶ قاعده لزوم حفظ النظام (کل ما یوجب اختلال النظام فهو فاسد)

۷۹ ۳-۴-۷ قاعده لا ضرر لا ضرار فی الاسلام

۸۰ ۳-۴-۸ قاعده نفی عسر و حرج

۸۱ ۳-۴-۹ قاعده الضمان

۸۱ ۳-۴-۱۰ قاعده ترجیح بلا مرجح

۸۲ ۳-۴-۱۱ قیاس اولویت

۸۲ ۳-۴-۱۲ وجوب مقدمه واجب

۸۳ ۳-۴-۱۳ قاعده تسلیط

- ۳-۴-۱۴ قاعده حرمت انتحار و کشتن در اسلام ۸۳
- ۳-۴-۱۵ قاعده اقرار ۸۴
- ۳-۴-۱۶ حکم ثانوی در تکثیر اولاد ۸۵
- ۳-۵ گستره ولایت حاکم شرع و حکومت در زمینه کاهش جمعیت ۸۶
- ۳-۶ بررسی قوانین حقوقی قابل استناد در مساله کاهش جمعیت ۹۰
- ۳-۶-۱ مصوبات مجلس در زمینه کنترل جمعیت ۹۰
- ۳-۶-۲ قوانین کیفری مرتبط با کاهش جمعیت ۹۵

نتیجه گیری و پیشنهادات

- نتیجه گیری ۱۰۰
- پیشنهادات ۱۰۱
- مأخذ ۱۰۴

فهرست جدول

صفحه	عنوان
۱۶.....	جدول ۱-۱ سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران

مقدمه

جمعیت هر جامعه ای یکی از بنیان های اصلی، آن جامعه است. زیرا مقوم و عامل رشد، پویایی و بالندگی یک جامعه و متغیر اساسی در مسائل اجتماعی، فرهنگی، امنیتی، سیاسی و اقتصادی جمعیت آن جامعه می باشد. از این رو تحولات جمعیتی، تقریباً تمام جنبه های زندگی انسان و جهان پیرامون انسان را تحت تاثیر قرار می دهد.

یک جامعه بالنده و موفق با نیروی انسانی جوان و جمعیت پویای خود محک می خورد. از این رو، داشتن جمعیت متناسب با امکانات و شرایط موجود، آرمان هر جامعه ای بوده و سیاست های جمعیتی جوامع به دنبال ایجاد چنین جمعیتی است. و لازم است متناسب با ظرفیت ها و نیازها، مسئله تغییرات جمعیتی با حساسیت بررسی شده و برنامه ی تکثیر و تولد نسل های آینده بر اساس آن به گونه ای تنظیم شود که همواره مورد نیاز نیروی جوان و کارآمد در آن حفظ شود و ارتقا یابد.

یکی از مهمترین روش ها و سیاست های جمعیتی که جوامع بشری برای تغییر جمعیتی جامعه خود به کار گرفتند، سیاست کنترل جمعیت برای رسیدن به کاهش جمعیت با اتخاذ سیاست تنظیم خانواده است.

مسأله ی تحدید و تکثیر نسل از جوانب مختلف و در ابعاد گوناگون فقهی، حقوقی، پزشکی، تربیتی، سیاسی، اقتصادی، جمعیت شناسی و... قابل بحث و بررسی می باشد. و ابعاد ناشناخته ی بسیاری دارد که ما در این پژوهش برآنیم تا با تتبع در منابع و ادله ی فقهی اسلامی و حقوق موضوعه به بررسی مبانی فقهی و حقوقی که منجر به کاهش جمعیت شده است بپردازیم.

این موضوع زمانی که از نگاه دینی و فقهی و به عنوان اصلی از اصول کلی سیاست های جمعیتی از سوی دولت های مسلمان و حکومت های دینی بدان نگریسته شود اهمیت بیشتری پیدا می کند. چرا که مسئله جمعیت و سیاست های جمعیتی یکی از مسائل مطروحه در فقه اسلامی می باشد.

تعالیم مذهبی ادیان الهی به خصوص در دین مبین اسلام ضمن تشویق مسلمانان به ازدواج و تولید مثل، توجه خاصی به ارزش پدر و مادر قائل شده است و به حفظ و سلامت نفس و کیفیت زندگی افراد و خانواده ها تاکید دارد و آنچه که از متون اسلامی به دست می آید، اصل اولیه در مساله جمعیت، مطلوبیت ذاتی افزایش موالید از دیدگاه فقه اسلامی است و تنها بنابر اقتضاء ضرورت و مصلحت می توان حکم به تحدید و کاهش جمعیت نمود. از این رو آنچه که در این خصوص دارای اهمیت بحث و بررسی می گردد موضع گیری قوانین فقهی در قبال ضرورت کاهش و یا افزایش موالید در جوامع اسلامی می باشد.

بیان مسأله:

یکی از مباحثی که از اهمیت بسزایی در هر جامعه ای برخوردار است بحث در رابطه با جمعیت می باشد؛ که

بخش مهمی از آن مربوط به کاهش و افزایش جمعیت می شود. به علت اینکه در

قدرت، اقتصاد، سیاست، فرهنگ، تربیت و رشد آن جامعه تأثیر گذار است. پس باید برای پایداری و حفظ جایگاه و

اقتدار خود به این موضوع توجه داشته باشد و تدابیر و سیاست های لازم را در این باره بکار گیرد. (یعنی در

هنگامی که با رشد بی رویه جمعیت روبرو است با بکارگیری تدابیری سعی در کاهش و هنگام مواجهه با کاهش

جمعیت سعی در افزایش آن بکنند.)

در کشور ما نیز این موضوع تحت عناوین مختلفی در دهه های اخیر مورد توجه قرار گرفته است. قبل از انقلاب

در کشور ما به بهانه های مشکلات اقتصادی و فرهنگی و تربیتی و بعد از آن جنگ و مشکلات اجتماعی، با

هدف کنترل جمعیت، تنظیم خانواده و تغییر سبک زندگی با شعارهایی مثل «فرزند (جمعیت) کمتر، زندگی

بهتر» در پی گند شدن و کاهش جمعیت برآمدند؛ که تأثیر فراوانی در افکار عمومی مردم نهاد، تا حدی که در

دهه حاضر منجر به رفتن به سوی منفی شدن رشد جمعیت و نگرانی ناشی از آن شده که رهبری معظم امام

خامنه ای (حفظه الله) این روند را یکی از دغدغه های امروز کشور دانسته اند و برای افزایش جمعیت تذکراتی

دادند.

آنچه ما در این پژوهش می آید مسائل مربوط به احکام فقهی و حقوقی کاهش یا افزایش جمعیت و به طور کلی

هر گونه سیاستگذاری و قانونگذاری به همراه دلایل و مستندات آن است.

سؤال‌های پژوهش:

سوال اصلی:

مبانی فقهی و حقوقی کاهش و افزایش جمعیت چیست؟

سوالات فرعی:

۱- قواعد فقهی ناظر بر کاهش یا افزایش جمعیت کدام است؟

۲- حکم عقلی افزایش جمعیت در جامعه اسلامی چیست؟

۳- کاهش جمعیت ناشی از چه عواملی می باشد؟

پیشینه پژوهش:

۱- حسینی تهرانی (۱۳۷۴): در این کتاب به برخی از راههای پیشگیری و مضرات کاهش جمعیت اشاره

شده. نویسنده در این کتاب به مخالفت با برنامه کاهش جمعیت و ضدیت چنین برنامه ای با مبانی اسلامی پرداخته است. اما ما در این پایان نامه با رویکرد فقهی و حقوقی نیز بررسی می نمایم.

۲- رهبری (۱۳۸۵): در این کتاب پژوهشی در رابطه با دیدگاه علما پیش از انقلاب و پس از انقلاب و

فقههای فرقه های اهل تسنن درباره سامان دهی جمعیت بحث شده و دلایل مخالفان بیان و پاسخ به آن داده شده است. ولی ما در این پایان نامه به مبانی فقهی و حقوقی پرداخته ایم و احکام اولیه و ثانویه آن را خواهیم گفت.

۳- قائمی (۱۳۸۸): پایان نامه ی کارشناسی ارشد با عنوان بررسی عوامل جمعیتی، اقتصادی و اجتماعی

موثر بر استفاده از وسایل و روشهای پیشگیری و کاهش جمعیت: که با مطالعه بر زنان شوهردار شهرستان اهر

نتیجه آماری می گیرد که ۸۴٪ از بارداری های در سن ۲۵ تا ۲۹ سالگی بوده که بیشترین زمان استفاده از

قرصهای ضد بارداری نیز در این زمان اتفاق افتاده است که منجر به کاهش جمعیت شد. ولی ما عوامل موثر دیگر بر کاهش جمعیت را بیان خواهیم کرد.

فرضیه های پژوهش:

۱- از جمله مبانی فقهی و قوانین موجود در زمینه کاهش یا افزایش جمعیت رعایت مصالح جامعه اسلامی است.

۲- از نظر قواعد فقهی می توان گفت اصل تنظیم خانواده در جهت کنترل جمعیت به وسیله پیشگیری از بارداری در اکثر موارد فی نفسه جایز است و در برخی موارد مثل عقیم سازی دائم و سقط جنین قابل بررسی است.

۳- از نظر عقلی می توان گفت در تکثیر اولاد به لحاظ خیر بودن حیات انسان مسلمان ، باتوجه به ضرورت ها هیچ مانعی وجود ندارد.

۴- کاهش جمعیت ناشی از عواملی از قبیل: جهت دهی های اجتماعی دولتها و رسانه ها و اطرافیان ، درآمد و توان اقتصادی ، میزان تحصیلات زنان ، اشتغال زنان ، سهولت دسترسی به راه های جلوگیری و عدم توانایی فرهنگی و تربیتی در جامعه و خانواده ، سقط جنین غیر طبی و ... می باشد.

حدود پژوهش:

محدوده این پژوهش شامل منابع فقهی شیعه و قوانین کشور و سیاست های مرتبط با نظام خانواده و جامعه از جنبه ی فردی و اجتماعی و حکومتی و همچنین اطلاعات آماری کشور و بررسی نظرات صاحب نظران جمعیت شناسی در این زمینه می شود.

اهداف پژوهش:

هدف کلی که در این پژوهش واکاوی احکام فقهی و قوانینی که در رابطه با کاهش یا کنترل جمعیت وضع شده و از لحاظ فقهی و حقوقی زمینه های آگاهی بیشتر را برای مخاطبان عرضه می نماید و نیز با کارشناسی نقاط قوت و ضعف کاهش یا افزایش جمعیت احکام مربوط به جامعه اسلامی ارائه می گردد. تا از این رهگذر حدود و معیار های کنترل جمعیت و فرزند آوری به صورت منطقی در جامعه اجرا گردد.

مبانی نظری پژوهش:

مسئله کاهش جمعیت از اهمیت بسزایی برخوردار است ، بخصوص نیروی انسانی جوان که موجب اقتدار و پیشرفت جامعه می شود. پس ضروری است احکام و قوانین در زمینه کاهش جمعیت مورد توجه قرار بگیرد. به طور کلی سه گروه نظر در زمینه جمعیت وجود دارد: ۱- کنترل جمعیت دارای هیچ محدودیتی نیست و از ضروریات حکومت است. ۲- کنترل جمعیت تنها در موارد خاص مربوط به خانواده ها می شود. ۳- بنا بر مصالح، حکومت مجاز به کنترل جمعیت می باشد.

در اسلام تکثیر نسل ذاتا پسندیده و مطلوب و دستور الهی و سنت پیامبران و ائمه (ع) می باشد.

روش شناسی پژوهش:

روش کار به صورت تحلیلی و توصیفی همراه با تعریف، تبیین، توجیه، استنباط و استدلال با استفاده از منابع کتابخانه ای می باشد که ابزار اصلی گردآوری اطلاعات فیش است و مراجعه به دیدگاه های افراد صاحب نظر صورت می گیرد.

سازماندهی پژوهش:

فصل اول: کلیات - فصل دوم: بیان دیدگاه های فقها و حقوقدانان به همراه ادله و اثبات اختیارات در

کنترل جمعیت و حدود آن - فصل سوم: بررسی کنترل جمعیت و مسائل مرتبط با آن - نتیجه گیری و

پیشنهادات.

فصل اول:

کلیّات

قبل از ورود به بررسی مساله کاهش جمعیت، نیاز است برخی از مفاهیمی که کاربرد اساسی در این موضوع دارد را بیان کنیم؛ و همچنین تاریخچه ای از به وجود آمدن چنین مباحثی و چگونگی آن را بیان کنیم.

۱-۱ بیان مفاهیم

۱-۱-۱ جمعیت

جمعیت در لغت به معنای همگروهی و مردم بسیار که در جایی گرد آیند می باشد. (دهخدا، ۱۳۴۴، ذیل واژه).

در علم جامعه شناسی عبارت است از: تجمعی از انسانها که در مکان معینی به نام سرزمین به صورت مستمر سکونت دارند و در طول زمان ترکیب ویژه ای یافتند و به صورت خانواده و خانوار در یک منطقه جغرافیایی زندگی می کنند. (تقوی، ۱۳۶۲، ص ۱۶).

۱-۱-۲ سیاست جمعیتی

مجموعه ای از اصول و مبانی و برنامه های نوشته شده و گردآوری شده ی جمعیتی، که از سوی دولت ها در پیش گرفته می شود و قلمرو آن با مسائل و کارهایی می باشد که نتیجه آن کنترل جمعیت به صورت منطقی و هماهنگ و متناسب با دگرگونی های جمعیتی با منابع اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی جامعه است تا بتواند رفاه بیشتری را برای جمعیت خود فراهم کند. (همان، ص ۵۸)

۱-۱-۳ خانواده

خانواده، مجموعه ای از افرادی است که یکجا در کنار هم زندگی می کنند و معیار همزیستی و همبستگی آنها دو چیز است: قرابت یا زوجیت. (همان، ص ۴). برخی خانواده را یک سازمان اجتماعی دانسته، عده ای عامل اقتصادی، و گروهی نیز عوامل روانی و جنسی را سبب پیدایش آن قلمداد کرده اند. (کاتوزیان، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۳-۱).